FREDERICK COPLESTON

ISTORIA FILOSOFIEI

IV. RAȚIONALIȘTII

De la Descartes la Leibniz

ALL

Frederick Copleston
A HISTORY OF PHILOSOPHY. Volume 4: The Rationalists: Descartes to Leibniz
Copyright © 1958 by Trustees for Roman Catholic Purposes Registered

Frederick Copleston
ISTORIA FILOSOFIEI. Volumul IV: Raționaliștii. ***De la Descartes la Leibniz***
Copyright © 2011 Editura ALL

Traducere: Catinca Florescu, Dan-Roberta Bișa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
COPLESTON, FREDERICK
Istoria filosofiei / Frederick Copleston. - București: Editura ALL, 2008-
11 vol.
ISBN 978-973-571-613-4
Vol. 4 - Raționaliștii. De la Descartes la Leibniz / trad.: Catinca Florescu, Dan-Roberta Bișa. - 2011. - Bibliogr. - Index. - ISBN 978-973-571-749-0

I. Florescu, Catinca (trad.)
II. Bișa, Dan-Robert (trad.)

14(100)(091)

Toate drepturile rezervate Editurii ALL.
Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără permisiunea scrisă a Editurii ALL.
Drepturile de distribuție în străinătate aparțin exclusiv Editurii ALL.

All rights reserved.
The distribution of this book outside Romania, without the written permission of ALL, is strictly prohibited.
Copyright © 2011 by ALL.

Editura ALL	Bd. Constructorilor nr. 20A, sector 6, cod 060512, București Tel.: 402.26.00. Fax: 402.26.10
Distribuție: Comenzi:	Tel.: 402.26.30, 402.26.34 comenzi@all.ro www.all.ro
Redactare:	Viorel Zaicu
Tehnoredactare:	Radu Dobreci
Corectură:	Elena Georgescu
Design copertă:	Alexandru Novac

FREDERICK COPLESTON

ISTORIA FILOSOFIEI

IV
RAȚIONALIȘTII
De la Descartes la Leibniz

Traducere de Catinca Florescu și Dan-Robert Bișa

ALL

Frederick Charles Copleston s-a născut în 1906. A studiat ştiinţele umaniste la Oxford şi s-a alăturat Ordinului iezuit în 1930. În 1939 este numit profesor de istoria filosofiei la Heythrop College, iar între 1952 şi 1965 e profesor de metafizică în cadrul Universităţii Gregoriene din Roma. În 1970, când London University încorporează Heythrop College, ajunge să fie primul director al acesteia, precum şi profesor de istorie a filosofiei şi decan al Facultăţii de Teologie de la London University. Se retrage în 1974, când devine profesor onorific. Se stinge din viaţă în 1994.

ISTORIA FILOSOFIEI

Volumul I:	Grecia şi Roma
Volumul II:	Filosofia medievală
Volumul III:	Filosofia medievală târzie şi renascentistă
Volumul IV:	Raţionaliştii - De la Descartes la Leibniz
Volumul V:	Filosofia britanică - De la Hobbes la Hume
Volumul VI:	Iluminismul - De la Voltaire la Kant
Volumul VII:	Filosofia germană din secolele XVIII şi XIX
Volumul VIII:	De la utilitarism la începuturile filosofiei analitice
Volumul IX:	Filosofia franceză din secolele XIX şi XX
Volumul X:	Filosofia rusă
Volumul XI:	Pozitivismul logic şi existenţialismul

PREFAȚĂ

La sfârșitul volumului 3 al acestei *Istorii a filosofiei* mi-am exprimat speranța de a acoperi în cel de-al patrulea volum perioada de la Descartes până la Kant, inclusiv. Vroiam să spun, desigur, că speram să discut toată această parte a filosofiei moderne într-o carte. Totuși, această speranță nu a fost îndeplinită. Am fost constrâns să dedic trei cărți perioadei în chestiune. Și, pentru simplificare, am făcut din fiecare dintre aceste trei cărți un volum separat. Volumul 4, *De la Descartes la Leibniz*, se ocupă de marile sisteme raționaliste de filosofie de pe continent din perioada prekantiană. În volumul 5, *De la Hobbes la Hume*, discut dezvoltarea filosofiei britanice de la Hobbes până la filosofia scoțiană a simțului comun, inclusiv. În volumul 6, *De la Wolff la Kant*, voi trata despre Iluminismul francez și despre Rousseau, despre Iluminismul german, despre ascensiunea filosofiei istoriei de la Vico la Herder și, în fine, despre sistemul lui Immanuel Kant. Titlul, *De la Wolff la Kant*, nu este, cu siguranță, unul ideal; dar, având în vedere faptul că în zilele sale precritice Kant a rămas în tradiția wolffiană, există cel puțin un lucru care poate fi spus în favoarea unui astfel de titlu, în timp ce un titlu ca *De la Voltaire la Kant* ar fi extrem de ciudat.[1]

Ca și în volumele precedente, am împărțit materia în funcție de filosofi, mai degrabă decât prin urmărirea dezvoltării unei prime probleme filosofice și apoi a alteia. În plus, am vorbit despre unii filosofi pe o întindere considerabilă. Și, deși cred că împărțirea materiei în funcție de filosofi este cea mai convenabilă pentru cititori, cei la care mă gândesc în principal, această metodă are, cu siguranță, dezavantajele sale. Confruntat cu un număr de gânditori diferiți și cu descrieri mai mult sau mai puțin detaliate ale ideilor lor, s-ar putea ca cititorul să nu înțeleagă tabloul general. În plus, deși cred că vechea împărțire dintre raționalismul continental și empirismul britanic este justificată, cu condiția adăugării unui număr de condiții prealabile, o aderare rigidă la această schemă este aptă să dea impresia că filosofia continentală și filosofia britanică din secolele al XVI-lea și al XVIII-lea sau mișcat de-a lungul a două seturi de linii drepte paralele, fiecare dezvoltându-se într-o independență totală față de cealaltă. Iar aceasta este o impresie eronată. Descartes a exercitat o influență modestă asupra gândirii britanice; Berkeley a fost influențat de Malebranche; ideile politice ale lui Spinoza se datorează întrucâtva lui Hobbes; iar filosofia lui Locke, cel care a scris în

[1] Până la urmă Copleston va opta pentru acest titlu „ciudat". (*N. tr.*)

secolul al XVII-lea, a exercitat o mare influență asupra gândirii Iluminismului francez din secolul al XVIII-lea.

Ca remediu parțial pentru dezavantajele care însoțesc metoda de împărțire pe care am ales-o, am decis să scriu un capitol introductiv, menit a-i oferi cititorului un tablou general al filosofiei secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea. Acesta acoperă, astfel, materia discutată în volumele 4, 5 și 6, de care, după cum am spus, am sperat inițial să mă ocup într-un volum. Desigur, am plasat această introducere la începutul volumului 4; prin urmare, nu vor exista capitole introductive în volumele 5 și 6. O introducere descriptivă de acest tip implică, în mod inevitabil, o mulțime de repetiții. Cu alte cuvinte, idei care sunt discutate pe o întindere mai mare și cu mai multe detalii în capitole ulterioare, sunt schițate în linii mari în introducere. Cu toate acestea, consider că avantajele care urmează a fi câștigate prin includerea unei introduceri descriptive generale depășesc cu mult în greutate dezavantajele care le însoțesc.

La sfârșitul fiecăruia dintre cele trei volume anterioare am adăugat concluzii. Acestea, ca și introducerea,acoperă materia analizată în volumele 4, 5 și 6. Vor fi plasate, așadar, la sfârșitul volumului 6, adică după expunerea filosofiei lui Kant. Pe parcursul acestor concluzii propun discutarea Naturii, importanței și valorii diferitelor stiluri de a filosofa din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, nu numai din punct de vedere istoric, ci și dintr-un punct de vedere mai filosofic. Cred că este mai bine să rezerv o astfel de discuție pentru ca ea să aibă loc după expunerea istorică a gândirii perioadei respective, decât să întrerup această expunere cu reflecții filosofice generale.

În final, un cuvânt despre referințe. Referințe cum ar fi „vol. 2, cap. XL" sau „vezi vol. 3, pp. 322-324" fac trimitere la această *Istorie a filosofiei*. Cât despre referințele la scrierile filosofilor de care mă ocup, am încercat să le dau acestora o formă care să îi fie de folos studentului care dorește să le caute. Unii istorici și comentatori au obiceiul de a da referințe în funcție de volumul și pagina ediției critice recunoscute (atunci când există o astfel de ediție) a scrierilor filosofului în chestiune. Dar mă îndoiesc că e înțelept să se adere exclusiv la această practică într-un volum așa cum este cel de față. În capitolele despre Descartes, de exemplu, am citat într-adevăr volumul și pagina ediției Adam-Tannery; dar, acolo unde erau fezabile, am dat și referințe în funcție de capitolul și secțiunea sau partea și secțiunea lucrării în chestiune. Numărul de oameni care au un acces facil la ediția Adam-Tannery este extrem de limitat, așa cum puțini oameni posedă splendida ediție critică recentă a scrierilor lui Berkeley. Dar edițiile ieftine ale scrierilor mai importante ale filosofilor de seamă sunt ușor de obținut; iar în opinia mea referințele ar trebui date cu scopul de a fi în avantajul studenților care posedă astfel de ediții, mai degrabă decât al acelor puține persoane care posedă sau au acces la edițiile critice recunoscute.

CAPITOLUL I

INTRODUCERE

Continuitate și noutate; faza timpurie a filosofiei moderne în relația sa cu gândirea medievală și renascentistă – Raționalismul continental: natura, relația cu scepticismul și cu neostoicismul, dezvoltarea – Empirismul britanic: natura și dezvoltarea – Secolul al XVII-lea – Secolul al XVIII-lea – Filosofia politică – Ascensiunea filosofiei istoriei – Immanuel Kant

1. Despre filosofia modernă se spune, în general, că a început cu Descartes (1596-1650) în Franța sau cu Francis Bacon (1561-1626) în Anglia și cu Descartes. Poate că nu este evident din prima clipă cu ce justificare este aplicat termenul „modern" gândirii secolului al XVII-lea. Dar utilizarea sa implică, în mod clar, faptul că există o ruptură între filosofia medievală și cea postmedievală și că fiecare dintre ele posedă caracteristici importante pe care cealaltă nu le posedă. Iar filosofii secolului al XVII-lea au fost cu siguranță convinși de faptul că exista o diviziune clară între vechile tradiții filosofice și ceea ce ei înșiși încercau să facă. Oameni ca Francis Bacon și Descartes au fost profund convinși de faptul că ei realizau un nou început.

Dacă multă vreme punctele de vedere ale filosofilor renascentiști și postrenascentiști au fost acceptate la valoarea lor nominală, aceasta s-a datorat parțial unei convingeri potrivit căreia în Evul Mediu nu a existat nimic care să merite cu adevărat numele de filosofie. Flacăra reflecției filosofice independente și creative, care a ars atât de strălucitor în Grecia antică, a fost practic stinsă până când a fost revitalizată în Renaștere și s-a ridicat în toată splendoarea sa în secolul al XVII-lea.

Dar când, în cele din urmă, filosofiei medievale i s-a acordat mai multă atenție, s-a văzut că acest punct de vedere era exagerat. Iar unii autori au pus accentul pe continuitatea dintre gândirea medievală și cea postmedievală. Este destul de evident că fenomene de continuitate pot fi observate în sfera politică și în cea socială. Modelele societății și ale organizării politice din secolul al XVII-lea nu s-au ivit, cu siguranță, fără a avea antecedente istorice. Putem observa, de pildă, formarea graduală a diferitelor state naționale, apariția marilor monarhii și creșterea clasei de mijloc. Nici în domeniul științei discontinuitatea nu este chiar atât de mare pe cât se presupunea cândva. O cercetare recentă a demonstrat existența unui oarecare interes pentru știința empirică în perioada medievală. Iar atenția a fost atrasă, în volumul 3 al acestei

Istorii[1], către implicațiile mai largi ale teoriei mișcării dinamice, așa cum este aceasta prezentată de către anumiți fizicieni ai secolului al XIV-lea. În mod similar, o anumită continuitate poate fi observată în interiorul sferei filosofice. Putem vedea filosofia din Evul Mediu câștigând treptat recunoașterea ca ramură de studiu separată. Și putem vedea apărând linii de gândire care anticipează dezvoltările filosofice de mai târziu. Spre exemplu, mișcarea filosofică specifică pentru secolul al XIV-lea, cunoscută în general ca mișcarea nominalistă[2], a anticipat empirismul de mai târziu prin câteva aspecte importante. În afară de asta, filosofia speculativă a lui Nicolaus Cusanus[3], care anticipează unele teze ale lui Leibniz, formează o legătură între gândirea medievală, cea renascentistă și cea modernă, prekantiană. Pe de altă parte, savanții au arătat că gânditori ca Francis Bacon, Descartes și Locke au fost subiect al influenței trecutului într-o măsură mai mare decât și-au dat seama ei înșiși.

Fără îndoială că era nevoie de acest accent pe continuitate, ca un corectiv la adresa unei prea facile acceptări a pretențiilor de noutate pe care le-au avansat filosofii Renașterii și cei ai secolului al XVII-lea. El exprimă o înțelegere a faptului că a existat o filosofie medievală și o recunoaștere a poziției ei, ca parte integrantă a filosofiei europene în general. În același timp, dacă discontinuitatea poate fi supraaccentuată, la fel poate fi și continuitatea. În măsura în care comparăm modelele vieții sociale și politice din secolele al XIII-lea și al XVII-lea, imediat ne sar în ochi diferențele evidente în ce privește structura societății. În afară de asta, deși factorii istorici care au contribuit la apariția Reformei pot fi descoperiți, Reforma a fost totuși, într-un anumit sens, o explozie, nimicind unitatea religioasă a creștinismului medieval. Și chiar dacă semințele științei de mai târziu pot fi descoperite în solul intelectual al Europei medievale, rezultatele cercetării nu au fost de așa natură încât să necesite vreo schimbare substanțială de viziune cu privire la importanța științei renascentiste. În mod similar, atunci când tot ceea ce poate fi spus în mod legitim pentru a ilustra continuitatea dintre filosofia medievală și cea postmedievală a fost deja spus, rămâne adevărat faptul că au existat diferențe considerabile între ele. La drept vorbind, deși Descartes a fost fără îndoială influențat de moduri scolastice de gândire, el însuși a subliniat că utilizarea unor termeni preluați din filosofia scolastică nu înseamna în mod necesar că termenii erau utilizați în aceleași sensuri în care au fost utilizați de către scolastici. Și cu toate că Locke a fost influențat în teoria sa a legii naturale de către Hooker[4], care

---

1 pp. 165-7.[Pascal 3,4]
2 Vol. 3, cap. III-IX.
3 Idem, cap. XV.
4 Vezi vol. 3, pp. 322-4.

a fost influențat el însuși de către gândirea medievală, ideea lockeană de lege naturală nu este exact aceeași ca a lui Toma d'Aquino.

Desigur, putem deveni sclavi ai cuvintelor sau ai etichetărilor. Cu alte cuvinte, pentru că împărțim istoria în perioade, putem avea tendința de a pierde din vedere continuitatea și tranzițiile graduale, în special atunci când privim evenimentele istorice de la o mare distanță în timp. Dar aceasta nu înseamnă că este cu totul impropriu să vorbești despre perioade istorice sau că nu au loc schimbări majore.

Iar dacă situația culturală generală a lumii postrenascentiste a fost, sub importante aspecte, diferită de aceea a lumii medievale, este cât se poate de natural ca schimbările să fi fost reflectate în gândirea filosofică. În același timp, așa cum schimbările din sfera socială și din cea politică presupuneau o situație deja existentă din care s-au dezvoltat, chiar atunci când par a fi fost mai mult sau mai puțin abrupte, și noile atitudini și obiective și moduri de gândire din domeniul filosofiei presupuneau o situație deja existentă de care erau legate într-o anumită măsură. Cu alte cuvinte, nu suntem confruntați cu o simplă alegere între două alternative clar contrastante, aserțiunea discontinuității și aserțiunea continuității. Ambele elemente trebuie să fie luate în considerare. Există schimbare și noutate; dar schimbarea nu este creație din nimic.

Așadar, situația pare a fi aceasta. Vechea accentuare a discontinuității se datora în principal eșecului de a recunoaște că a existat în Evul Mediu vreo filosofie care să merite acest nume. Recunoașterea ulterioară a existenței și a importanței filosofiei medievale a produs o accentuare a continuității. Dar vedem acum că este necesară o tentativă de a ilustra atât elementele de continuitate cât și caracteristicile particulare ale diferitelor perioade. Iar ceea ce este adevărat în privința considerațiilor noastre despre diferitele perioade este adevărat, desigur, și în privința diferiților gânditori individuali. Istoricii sunt copleșiți de tentația de a descrie gândirea unei perioade ca pe o simplă etapă pregătitoare pentru gândirea perioadei următoare, iar sistemul unui gânditor ca fiind nimic mai mult decât o treaptă către sistemul unui alt gânditor. Tentația este, într-adevăr, inevitabilă; pentru că istoricul contemplă o succesiune temporală de evenimente, nu o realitate eternă și imuabilă. Mai mult decât atât, există un sens evident în care gândirea medievală a pregătit drumul pentru gândirea postmedievală; și există o mulțime de motive pentru a considera filosofia lui Berkeley ca fiind o treaptă între filosofiile lui Locke și Hume. Dar, dacă se cedează integral în fața acestei tentații, se pierde din vedere foarte mult. Filosofia lui Berkeley este mult mai mult decât o simplă etapă în dezvoltarea empirismului de la Locke la Hume, iar gândirea medievală are propriile sale caracteristici.

Printre diferențele ușor identificabile dintre filosofia medievală și cea postmedievală există una izbitoare în privința formelor de exprimare literară. În primul rând,

în timp ce medievalii scriau în latină, în perioada postmedievală întâlnim o utilizare în creştere a limbii autohtone. Nu ar fi adevărat, firește, să se spună că latina nu a fost utilizată în perioada modernă prekantiană. Atât Francis Bacon, cât şi Descartes au scris atât în latină, cât şi în limba autohtonă. La fel a făcut şi Hobbes. Iar Spinoza şi-a compus lucrările în latină. Dar Locke a scris în engleză, iar în secolul al XVIII-lea întâlnim utilizarea limbii autohtone ca regulă. Hume a scris în engleză, Voltaire şi Rousseau în franceză, Kant în germană. În al doilea rând, în timp ce medievalii scriau de obicei comentarii despre anumite lucrări standard, filosofii postmedievali, indiferent dacă au scris în latină sau în limba autohtonă, au compus tratate originale în care forma de comentariu a fost abandonată. Nu vreau să rezulte de aici că medievalii au scris numai comentarii, pentru că asta ar fi cu totul neadevărat. În acelaşi timp, comentarii despre *Sentenţele* lui Petrus Lombardus[1] şi despre lucrările lui Aristotel şi ale celorlalţi au fost trăsături caracteristice ale compoziţiei filosofice medievale, în timp ce, atunci când ne gândim la scrierile filosofilor din secolul al XVII-lea, ne gândim la tratate compuse liber, nu la comentarii.

Utilizarea crescândă a limbii autohtone în scrierea filosofică însoţea, desigur, utilizarea ei crescândă în alte domenii literare. Şi putem asocia aceasta cu schimbări şi dezvoltări generale în plan cultural, politic şi social. Dar putem vedea în ea şi un simptom al apariţiei filosofiei din spaţiile închise ale şcolilor. Filosofii medievali au fost, în cea mai mare parte, profesori universitari angajaţi în procesul de predare. Ei au scris comentarii asupra textelor standard utilizate în universităţi şi au scris în limbajul lumii învăţate, academice. Dimpotrivă, în majoritatea cazurilor, filosofii moderni din perioada prekantiană nu au avut legătură cu munca de predare academică. Descartes nu a fost niciodată profesor universitar. Nici Spinoza nu a fost, chiar dacă a primit o invitaţie la Heidelberg. Iar Leibniz a fost mai mult un om de afaceri, refuzând o carieră de profesor pentru că avea în vedere un cu totul alt tip de viaţă. În Anglia, Locke a deţinut posturi minore în serviciul statului; Berkeley a fost episcop; şi, cu toate că a încercat să îşi asigure o catedră universitară, Hume nu a reuşit în acest demers. Cât despre filosofii francezi ai secolului al XVIII-lea, cum ar fi Voltaire, Diderot şi Rousseau, ei erau, în mod evident, oameni de litere cu interese filosofice. Filosofia în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea a fost o chestiune de interes şi de preocupare comună în rândul claselor educate şi cultivate şi a fost cât se poate de natural ca utilizarea limbii autohtone să înlocuiască utilizarea latinei în scrierile destinate publicului larg. După cum remarcă Hegel, de-abia atunci când ajungem la

---

[1] Vezi vol. 2, p. 168.

Kant întâlnim o filosofie devenită atât de tehnică și de greu de înțeles încât nu ar mai putea fi considerată ca aparținând educației generale a unui om cultivat. Iar la acel moment, desigur, utilizarea latinei practic încetase.

Cu alte cuvinte, filosofia originală și creativă a perioadei moderne timpurii s-a dezvoltat în afara universităților. Ea a fost creația unor minți proaspete și originale, nu a tradiționaliștilor. Iar acesta este, desigur, un motiv pentru care scrierea filosofică a luat forma tratatelor independente, nu a comentariilor. Căci autorii erau preocupați de dezvoltarea propriilor lor idei, eliberați de respectul pentru marile nume ale trecutului și pentru opiniile gânditorilor greci și medievali.

Oricum, a spune că în perioada prekantiană a filosofiei moderne limba autohtonă a ajuns să fie utilizată în locul latinei, că au fost scrise tratate independente mai degrabă decât comentarii și că cei mai importanți filosofi ai perioadei nu erau profesori universitari, nu contribuie prea mult la elucidarea diferențelor intrinseci dintre filosofia medievală și cea postmedievală. Și trebuie făcută o încercare de a indica pe scurt câteva dintre aceste diferențe

Se spune adesea că filosofia modernă este autonomă, produsul exclusiv al rațiunii, în timp ce filosofia medievală a fost subordonată teologiei creștine, stingherită de servilismul față de dogmă. Dar dacă este exprimată în această manieră curajoasă, fără restricții, judecata constituie o suprasimplificare. Pe de o parte, îl găsim pe Toma d'Aquino în secolul al XIII-lea afirmând independența filosofiei ca ramură de studiu separată, în timp ce în secolul al XIV-lea găsim teologia și filosofia având tendința de a se separa, ca rezultat al criticii nominaliste la adresa metafizicii tradiționale. Pe de altă parte, îl găsim pe Descartes în secolul al XVII-lea încercând să își armonizeze ideile filosofice cu cerințele dogmei catolice[1], în timp ce în secolul al XVIII-lea Berkeley spune în mod explicit că obiectivul său fundamental este acela de a-i conduce pe oameni către adevărurile salvatoare ale Evangheliei. De aceea, faptele acestui caz nu ne îndreptățesc să afirmăm în mod dogmatic că întreaga filosofie modernă a fost liberă de orice presupoziții teologice și de exercițiul oricărei influențe diriguitoare din partea credinței creștine. Un astfel de enunț nu ar fi aplicabil pentru Descartes, Pascal, Malebranche, Locke sau Berkeley, chiar dacă li se potrivește la Spinoza, Hobbes, Hume și, desigur, la gânditorii materialiști ai secolului al XVIII-lea din Franța. În același timp, este neîndoielnic adevărat că putem urmări o emancipare progresivă a filosofiei de teologie, de la începuturile reflecției filosofice în Evul Mediu timpuriu și până în epoca modernă. Și există o diferență evidentă între, să spunem, d'Aquino și

---

[1] Spre exemplu, teoria sa despre substanță cu dogma transsubstanțierii.